

CƏMIYYƏTİN İQTİSADI SİSTEMİNİN TƏKAMÜLÜ PROSESİNDƏ MÜLKİYYƏT MÜNASİBƏTLƏRİNİN ROLU

Pərviz İsgəndərov

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: isgenderli_perviz@hotmail.com

Xülasə. Məqalədə maddi nemətlərin istehsalı, bölgüsü, mübadilə və istehlakı prosesində mülkiyyət münasibətlərinin rolu cəmiyyətin tarixi inkişaf mərhələləri üzrə təhlil edilmiş və bu prosesdə mülkiyyət münasibətlərinin iqtisadi sistemin xarakterinə təsiri xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: mülkiyyət münasibətləri, ictimai-iqtisadi formasiya, iqtisadi sistem, məhsuldar qüvvələr, mülkiyyət formaları.

THE ROLE OF PROPERTY RELATIONS IN THE EVOLUTION OF THE ECONOMIC SYSTEM OF SOCIETY

Perviz Isgenderov

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article analyzes the role of property relations in the process of production, distribution, exchange and consumption of material goods at the stages of the historical development of society and identifies the features of the impact of property relations on the nature of the economic system in this process.

Keywords: property relations, socio-economic structure, economic system, productive forces, property forms.

РОЛЬ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ ЭВОЛЮЦИИ ЭКОНОМИ- ЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБЩЕСТВА

Первиз Искендеров

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье, анализируется роль отношений собственности в процессе производства, распределения, обмена и потребления материальных благ по этапам исторического развития общества и определены особенности воздействия отношений собственности на характер экономической системы в этом процессе.

Ключевые слова: отношения собственности, общественно-экономическая формация, экономическая система, производственные силы, формы собственности.

İnsan cəmiyyəti yarandığı andan etibarən, yəni ibtidai-icma münasibətlərindən günümüzədək olan dövrdə insanlar mövcud olmaq, yaşamaq üçün öz həyatı zəruri tələbatlarını ödəmək məcburiyyətindədirlər. Bu tələbatların, onları ödəmək üçün zəruri olan mövcud resursların məhdudluğu şəraitində necə, hansı yolla ödənməsi bəşər cəmiyyətinin bütün tarixi inkişaf boyunca qarşısında duran ən başlıca problem olub və qalmaqdadır.

Məhz bu suallar və onların həlli yolları, üsulları, hələ ibtidai dövrdən cəmiyyət daxilində insanlar arasındakı münasibətlərin əsasını və cəmiyyətin inkişafının təkanverici amilini təşkil etməyə başladı. Təbiidir ki, ibtidai insan cəmiyyətində insanın tələbatlarının, ehtiyaclarının ödənməsi ümumən bütövlükdə ailənin, qəbilənin üzərinə düşürdü və demək olar ki, sərt təbii şərtlərin təsiri altında yaşayan insanlar daha çox fiziki imkanları hesabına

əldə etdikləri nemətlərin, resursların adətən ədalətli bölgüsünü aparıb, istehlak edirdilər. Bir sözlə ibtidai cəmiyyətin ibtidai səviyyədə özünəməxsus iqtisadi sistemi mövcud idi.

Lakin uzun tarixi inkişaf ərzində insan cəmiyyətindəki dəyişikliklər- insan şüurunun, təfəkkürünün ibtidai formadan xeyli irəli gedib yeni əlavə məzmun qazanması, buna uyğun olaraq cəmiyyətin, insanların maddi nemətlərə olan tələbatlarının forma və məzmun etibarilə artıb köklü dəyişikliklərə uğraması, bu tələbatların ödənməsi üsullarının, yollarının transformasiyasına, yeni formalarının təşəkkül tapmasına beləliklə də, cəmiyyətin ictimai-iqtisadi sisteminə ciddi dəyişikliklərə gətirib çıxartdı. Bu zaman cəmiyyətin iqtisadi sisteminə baş verən ciddi dəyişikliklərin əsas səbəblərindən biri məhdud olan resursların cəmiyyət üzvləri arasında bölgüsü mexanizmləri, əmlak, mülkiyyət münasibətlərinin formalaşması və inkişafı idi. Ümumiyyətlə mülkiyyət sözünün anlayışı təxminən demək olar ki, dünyanın bütün xalqlarının dilində geniş məzmununda-nəyinsə, kiməsə mənsubiyyəti və ya o kimsənin həmin əmlaka malik olmasını ifadə edir.

Mülkiyyət bütün insanlıq tarixi boyunca, çoxsaylı sosial-iqtisadi münasibətlərin vacib ünsürlərindən biridir. Mülkiyyət cəmiyyətin iqtisadi quruluşunun, ictimai təşkilinin əsasında durur, iqtisadi maraqları differensasiya edir və gəlir formalarını müəyyən edir. Sosial-iqtisadi yenidən qurulmalar zamanı mülkiyyət ətrafında sosial-iqtisadi maraqlar cəmlənir və kəskinləşir [4, s.165].

Bir sözlə hələ ta qədimdən bu günümüzdək cəmiyyətdə insanlararası çoxsaylı münasibətlər silsiləsində məhz mülkiyyət münasibətləri və aparıcı mülkiyyət formaları cəmiyyətin ictimai-iqtisadi formasiyasını müəyyən etmişdir.

Hələ qədimdə rüşeym formasında olsa da anlayırdılar ki, məhsuldar qüvvələrlə istehsal vasitələrinin üst-üstə düşməməsi, uyğun gəlməməsi iqtisadi sistemdə dəyişikliklərə gətirə bilər. (e.ə. 13-cü əsr “İpuserin kəlamları”) [2].

SSRİ adlı böyük bir dövlət dağıldıqdan sonra xüsusi mülkiyyətin yaranması prosesi ilə qədim Misirdə əyanların mülkiyyətinin formalaşması arasında müəyyən analogiya görmək olar. Belə ki, Qədim Misirdə dövlət bütün təsərrüfatı öz əlində cəmləmiş və mərkəzləşdirmişdi. Bu da bütövlükdə əmtəə-pul münasibətlərinin, xüsusi mülkiyyətin inkişafını ləngidib, əmək resurslarının bölgüsünü, onlardan səmərəli istifadəni ləngitmişdi. Belə proseslər çox sonralar SSRİ-də də müşayiət olunmuşdu. Hazırda da MDB ölkələrinin əksəriyyətində müasir dövrün şəraitinə, amillərinə uyğun olaraq iqtisadiyyat ölkə təsərrüfatı, bilavasitə dövlətə bağlıdır və orada müəyyən şəxslərin əlində cəmlənmiş mərkəzləşmişdir.

Hələ qədim Babilistan eramızdan əvvəl 19-16-cı əsrlərdə məbəd torpaqlarının vəzifədə olanlara və hökmdarın adamlarına paylanması Babilistanda xüsusi mülkiyyətin güclənməsinə, icarə münasibətlərinin genişlənməsinə, sələmçiliyin inkişafına kömək edir, torpağın var-dövlətin bir qrup adamın əlində cəmlənməsinə səbəb olur. Bu da əhalinin əsas kütləsinin var-yoxdan çıxmasına və borclanmasına gətirib çıxarır. Mülkiyyət münasibətlərinə, daha doğrusu, cəmiyyətdə ədalətli mənimsəmə özgəninkiləşdirmə, münasibətlərinin yaranmasına imkan verməmişdir.

Yuxarıda göstərdiyimiz proseslər, bir neçə illərdir ölkəmizin iqtisadi-təsərrüfat həyatında gedən proseslərə çox oxşardır. Xüsusilə də ölkədə bank sektorunda çox yüksək faizlərlə bank kreditlərinin verilməsi bunun bariz nümunəsidir.

Hələ qədim Çində Quan-tsızı traktatında əhaliyə kreditlərin verilməsindən bəhs edilir və bu kreditləşmənin müsbət nəticələrində öz əksini tapır. Belə ki, pul krediti veriləndə pul, resurs yığılır və pul bahalaşır, istehlak şeyləri isə ucuzlaşır.

Qədim Roma və Yunanstanda bütövlükdə quldarlıq münasibətlərinin cəmiyyətdə hakim olduğu dövrlər maddi nemətləri, qulları mənimsəmə və özgəninkiləşdirmə kimi faktiki iqtisadi şəraitin mövcudluğu həmin cəmiyyətin iqtisadi sisteminin quldarlıq mülkiyyət münasibətlərinə əsaslandığını göstərirdi.

Bununla belə quldarlıq cəmiyyətinin daxilində getdikcə qanunauyğun proses olaraq insanlar arasında, cəmiyyətdə yeni meyllər, münasibətlər meydana gəlməyə başlamışdı. Əvvəla qurdarlar özləri cəmiyyətin iqtisadi sisteminin inkişafının nəticəsi olaraq belə bir həqiqəti qəbul edirdilər ki, qulların yəni, canlı və düşünə bilən insanların əmlak kimi onlara məxsusluğu artıq onlara iqtisadi, maddi xeyirdən daha çox ziyan vurmaya başlamışdı. Bir sözlə qulların əmlak, resurs kimi onların mülkiyyətində olması artıq rentabelli deyildi. Buna isə cəmiyyətin iqtisadi həyatında əmək bölgüsünün artması, genişlənməsi, xüsusilə də kənd təsərrüfatının müxtəlif formalarının inkişafı təkan verirdi. Bütün qeyd edilənlər cəmiyyətin iqtisadi sistemində müvafiq dəyişiliyə gətirib çıxarırdı, belə ki, bu zaman maddi nemətlər, resurslar üzərində mülkiyyətin yeni forması feodal mülkiyyət münasibətləri formalaşır inkişaf edirdi. Artıq bu münasibətlər sistemində insan əmlak, resurs olaraq feodala məxsus deyildi. Əksinə insan fiziki olaraq azad idi və o, bu fiziki azadlığı şəraitində həm özünü və ailəsini saxlamalı, həm də artıq formalaşmış feodal idarəetmə sisteminin, dövlət aparatının saxlanması, mövcudluğu üçün böyük həcmli vergi və ödənişlər verməli idi. Yəni insanların bu cür azadlığı feodal mülkiyyət sahiblərinə tamamilə məqbul olan bir münasibət idi.

Lakin tarixin gedişində insan cəmiyyətində insanların tələbat və maraqlarının durmadan artması ilə onların ödənilməsi arasında dialektik əlaqənin olması cəmiyyətin ictimai-iqtisadi sistemində yeni münasibətlərin əsasını qoyurdu, yeni əmlak və mülkiyyət münasibətlərini meydana gətirirdi.

Bu zəmində Qərbdə 17-ci əsrdən başlayaraq ilkin sənaye-istehsal üsulunun inkişaf etməyə başlaması və artıq bəşər cəmiyyətinin, insanlığın öz tələbatını və maraqlarını yeni meydana çıxan kapitalist mülkiyyət münasibətləri və yeni kapitalist mülkiyyət forması ilə təmin etməklə cəmiyyətin iqtisadi sistemində yeni bir münasibətlər sisteminin, kapitalist mülkiyyət münasibətlərinin meydana çıxıb sürətlə irəliləməsi öz dövrü üçün dünyada tamamilə yeni bir ictimai-iqtisadi formasiyanın kapitalizmin əsasını qoydu. Düzdür tarixin sonrakı gedişi göstərdi ki, ilkin kapitalizmin özü ictimai-iqtisadi formasiya kimi təkamülə

məruz qaldı və günümüzədək məzmunca zənginləşərək özünü ən mütərəqqi formalarına gəlib çıxmışdır.

Lakin buna qədər ilkin kapitalist mülkiyyəti, mülkiyyət münasibətləri və onun məzmun verdiyi kapitalist ictimai-iqtisadi sistemi bir neçə əsrlik çox zəngin, dinamik və ziddiyyətli tarixi yol keçmişdir. Adından da göründüyü kimi, ilkin kapitalizm mərhələsində təbii ki, istehsal vasitələrinin, əmtəə istehsalı üçün zəruri olan resursların, bir sözlə ilkin kapitalın formalaşması (ilkin kapital yığımı dövrü) əldə edilməsi uğrunda çox kəskin və qəddarcasına mübarizə getmişdi. Lakin bu kəskin ictimai mübarizə ilə yanaşı həmin dövrdə iqtisadi sistemin mühüm elementlərindən biri olan məhsuldar qüvvələrin, tarixi şəraitin və kapitalist istehsal üsulunun təbii tələbi ilə inkişafı da baş vermişdi. Kapitalın, istehsal vasitələrinin, bütün digər maddi resursların kapitalistlərin əlində cəmlənməsi onların özlərinin arasında ciddi rəqabət doğururdu. Onların istehsal etdiyi əmtəə və xidmətlər rəqabətə davamlı və keyfiyyətli olmalı idi. Bu baxımdan kapital və mülkiyyət sahibləri anlamağa başlamışdılar ki, geriyə onların addım atması onların sıradan çıxmasına gətirib çıxara bilər. Buna görə də onlar məhsuldar qüvvələrin yəni onlara gəlir gətirən, əmtəə istehsalını həyata keçirən, işçilərin, fəhlələrin və onların ailələrinin təkcə fiziki sağlamlığı və mövcudluğu kifayət etmirdi, həm də öz dövrü üçün müasir hesab edilən istehsal vasitələri və alətlərini idarə edə bilmək, yüksək keyfiyyətli rəqabətə davamlı, əmtəə məhsulları istehsalı üçün artıq müəyyən bilik, bacarıq və vərdislərə sahib işçilər və insanlar lazımdır. Bu artıq insanlıq tarixində bambaşqa sivilizasiyalı bir mərhələnin başlangıcı idi. Əslində geniş maddi resursları, istehsal vasitələrini cəmləmiş kapitalist mülkiyyəti öz kapitalının gələcək taleyi naminə məhsuldar qüvvə olan işçilərin, fəhlələrin də artıq taleyinə biganə qala bilmir onları təlimə, təhsilə cəlb etməyə məcbur olur, fiziki sağlamlıqları haqqında düşünməli olurdu. Düzdü bunu böyük yeraltı və yerüstü sərvətlərə, maddi resurslara malik olan və bunun da sayəsində dünyanın beş tərəfini fiziki baxımdan işgal edib, oranın da əsas maddi resurslarını ələ keçirən, əhalisi ucuz işçi qüvvəsinə çevrilmiş xalqlar, ölkələr barəsində demək olmazdı.

Lakin, kapitalist mülkiyyətinə əsaslanan bu iqtisadi sistemin əsas cəhətlərindən biri bu idi ki, hələ ilkin mərhələdə kapitalist mülkiyyəti ayrı-ayrı kapitalla malik şəxslərə məxsus idi. Kollektiv, qrup şəklində mülkiyyət forması heç vaxt olmamışdı. Lakin ilkin kapitalizmdən sonra, əsasən də 19-cu əsrdə kapitalın müəyyən mənada təmərküzləşməsi prosesini hiss olunur. Bu həmin dövrdə müəyyən sahələr üzrə azsaylı səhmdar cəmiyyətlərinin yaranmasında özünü göstərir. Amma, bu qərbin, dünyanın kapitalist mülkiyyət münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi sistemində aparıcı, əsas, hərəkətverici qüvvə deyildi və dövrünün ictimai-iqtisadi formasıyasını müəyyən etmirdi.

Artıq 20-ci əsrdən başlayaraq biz ümumiyyətlə dünya iqtisadi sistemində hələ 19-cu əsrdən əsas qoyulmuş meyllərin daha da gücləndiyini müşahidə edirik. Bu meyl yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dünyada iqtisadi sistemin əsasını təşkil edən kapitalist mülkiyyəti və kapitalist mülkiyyət münasibətlərinin geniş şəkildə təmərküzləşməyə başlaması, kollektiv, qrup, korporativ mülkiyyət formasının yayılması və möhkəmlənməsi ilə nəticələnirdi. Düzdü

20-ci əsrdə baş verən iki böyük dünya müharibəsi və onun bütün bəşəriyyət üçün gətirdiyi çoxsaylı o cümlədən iqtisadi fəlakətlərin, böhranların da yuxarıda qeyd etdiyimiz prosesin dünya iqtisadi sistemində daha da genişlənib möhkəmlənməsinə rəvac verdi.

Bununla yanaşı, iqtisadi baxımdan dünya üçün 20-ci əsrin ziddiyyətli və vacib məqamlarından biri də Sovetlər İttifaqı kimi geniş bir ərazini əhatə edən dövlətin və onun bu və ya digər şəkildə öz təsir dairəsinə saldıqı ölkələrin iqtisadi sistemində, zorakılıqla xüsusi mülkiyyətin ləğv edilməsi, demək olar ki, cəmiyyətin bütün maddi resursları üzərində dövlət mülkiyyətinin yaradılması, yalnız dövlətə məxsus olması və dövlət tərəfindən də mərkəzdən planlı şəkildə idarə olunması üzərində qurulması idi. Lakin, bu proseslər bəşəriyyətin, dünyanın ta qədimdən təkamül yolu ilə inkişaf etdiyi iqtisadi sisteminin, iqtisadi qanunların, dünyanın digər əsas, aparıcı, kapitalist ölkələrinin və onların kapitalist mülkiyyətinə əsaslanan çoxşaxəli, dayanıqlı iqtisadi sisteminin məhz 20-ci əsrin 2-ci yarısından sürətlə tam azad bazar iqtisadi münasibətlərinə keçməsi kimi nəhəng iqtisadi amillərin inkarı üzərində qurulmuşdu. Bütün yuxarıda göstərilən amillərin təbii nəticəsi olaraq əvvəlcə Sovet iqtisadiyyatı 20 əsrin 80-ci illərin sonunda öz böhran vəziyyətinin zirvəsinə çatmışdı və bu vəziyyətdən çıxış yolları tapılması üçün cəhdlər də göstərilmədi. Nəticədə Sovet İttifaqı və onun təsir dairəsində olan sosialist ölkələrinin iqtisadi-sistemi domino effekti üzrə sürətlə dağılmağa başladı. Yenidən bu ölkələrdə xüsusi mülkiyyətin bərpa edilməsi haqqında qanunlar səviyyəsində tədbirlər görüldü. Dövlətə məxsus bir çox iri sənaye müəssisələri özəlləşdirildi, kənd təsərrüfatında isə torpaq islahatı adı ilə torpaqların kəndlilərə əvəzsiz paylanması baş verdi.

Bundan sonra artıq 20-ci əsrin ortalarından qabaqcıl dünya ölkələrinin iqtisadiyyatında daha da geniş vüsət almaya başlayan bazar münasibətləri demək olar ki, digər dünya ölkələrinin iqtisadiyyatı üçün prioritet oldu. Həmin ölkələrdə iqtisadi sistemi artıq bazar münasibətləri müəyyən etməyə başladı. Çin Xalq Respublikasının və Yaponiyanın sosial-iqtisadi inkişafdakı nailiyyətlərin yekunu ölkədə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olan iqtisadi idarəetmə sisteminin və ciddi nizam –intizamın olmasının nəticəsidir. Məsələn, Yaponiyada prioritet sahələrin, onların daxilində isə prioritet istehsalların dövlət müdafiəsi prinsipi formalaşmışdır. İkinci dünya müharibəsi qurtardıqdan sonra, Yaponiya hökuməti çox vacib sahələri müəyyənləşdirmiş, onların üstünlüklə inkişaf etdirilməsi üçün lazımi köməklik etmiş, pul vəsaitləri və kadrlar və material resursları mərkəzləşdirilmiş bölgü prinsipi əsasında həmin sahələrdə cəmləşmişdir (“Azərbaycan” qəzeti. 13 may 2001-ci il). Özü də yuxarıda qeyd olunan bütün tədbirlər dövlətin mərkəzləşdirilmiş nəzarəti altında aparılmışdır. Mərkəzləşdirilmiş idarəetmə və nəzarət beş il davam etdi. Ancaq 1950-ci ildə ona xitam verildi. Nəticədə azad iqtisadi sistem daxilində Yaponiyanın milli iqtisadiyyatını əsaslı şəkildə bərpa etmək üçün ilkin şərait yaradılmışdır [1, s.132].

Bu vəziyyətdə biz dünya miqyasında mülkiyyət münasibətlərinin onun hansı formalarının daha da irəli çıxaraq möhkəmləndiyinin şahidi oluruq. Bunlar əsasən korporativ, kollektiv mülkiyyət formaları idi ki, bu da iri transmilli şirkətlər, beynəlxalq qarışıq korporativ müəssisələr idi. Onu da qeyd etməliyik ki, korporativ, kollektiv mülkiyyət formalarının əsas cəhətlərindən biri də onların mülkiyyətçilərinin, yəni sahiblərinin, həmin mülkiyyətin idarə olunmasından kənarda durmaları idi. Burada idarəetməni əsasən icraçı direktorlar həyata keçirirlər. Bunlar isə birbaşa mülkiyyətçilər qarşısında məsuldurlar.

Məhz dünya ölkələrinin əksəriyyətinin, belə demək mümkünsə, dünya iqtisadiyyatını irəli aparan ölkələrdə mülkiyyət münasibətlərinin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, fərqli müstəvidə möhkəmlənməsi dünya iqtisadi sisteminə və bunun məntiqi nəticəsi olaraq insan cəmiyyətinin və insanlar arasındakı münasibətlərin digər mühüm sahələrinə də təsirsiz ötüşmədi. Belə ki, biz 20-ci əsrin 80-90-cı illərindən sonra dünyada qloballaşma deyilən bir anlayışla qarşılaşmağa başladıq. Bu qloballaşma deyilən geniş anlayışın məzmununu artıq dünya iqtisadi sistemində aparıcı rol alan, müasir dünya iqtisadi formasiyasını belə müəyyən etməyə qədər gəlib çatan korporativ mülkiyyət sahibləri olan, iri beynəlxalq transmilli şirkətlər, beynəlxalq birləşmiş müəssisələr və digər iri beynəlxalq əlaqəli müəssisələr müəyyən edir. Belə ki, hal-hazırda dünyada mülkiyyət formalarının özünün inkişafı və inkişaf istiqaməti mülkiyyət münasibətlərinin qloballaşması, beynəlmiləşdirilməsi prosesi ilə sıx bağlıdır. Artıq qloballaşma və mülkiyyət münasibətlərinin beynəlmiləşdirilməsi zəruri olaraq bir-biri dərin üzvi əlaqədə və qarşılıqlı asılılıqdadırlar.

Müasir dünyada mülkiyyətin korporativ idarə edilməsinin bir neçə əsas modeli müəyyənəndirilmişdir. Bunlara;

- 1) İngilis-Amerikan modeli;
- 2) Yapon modeli;
- 3) Holland-Avropa modeli;
- 4) Ailə modeli, aid edilir.

Baxmayaraq ki, bu modellər hamısı məzmun etibarı ilə korporativ mülkiyyətə aiddir, lakin onların hər birini digərindən fərqləndirən cəhətləri vardır.

Hal-hazırda dünyada mülkiyyət formaları inkişaf edərək elə bir vəziyyətə gəlib çatmışdır ki, artıq biz beynəlxalq mülkiyyət formalarının sistemindən danışa bilərik. Yəni bir neçə mülkiyyət forması digər mülkiyyət formaları ilə qarşılıqlı üzvi əlaqəyə girərək yeni bir mülkiyyət formasını yaradırlar və özləri isə bu yaranmış yeni mülkiyyət formasının elementinə çevrilib ona sistem xarakteri verirlər. Məsələn, belə mülkiyyət formaları sisteminə biz bariz nümunə kimi, bu sistemlər içərisində aparıcı yer tutan, mülkiyyətin beyin axınına şərait yaradan intellektual formasını göstərə bilərik. Müasir dünyamızda tam yeni olan mülkiyyətin intellektual formasının əsas məğzi, mahiyyəti idraklanmadan, bütün biliklərin qavranılmasından, öyrənilməsindən, elmi məlumatların, texniki ixtiraların, mədəniyyətin, incəsənətin mübadiləsindən ibarətdir.

20-ci əsrin sonlarında, 21-ci əsrin əvvəlində yeni iqtisadiyyatın yarandığı dövrdə hansı ki, bu iqtisadiyyat özünü hakimiyyət və maliyyə strukturlarının hakimiyyəti altında hiss edir, əsas gəlir forması kimi rentanın idarə edilməsi, informasiya iqtisadiyyat kimi, vaxt və məkanı ötürüb keçmə ilə xarakterizə olunması, mərkəzdən məlumatın yığılması və işlənməsi imkanı və onun mənimsənilməsi və dünya iqtisadiyyatına təsir edən qlobal qərarların qəbul edilməsidir. Qlobal iqtisadiyyat- vahid yuxarıdan idarə olunan planetar mexanizmdir.

Bu yeni iqtisadiyyatın əsas cəhəti, onun özünü virtual iqtisadiyyat kimi göstərməsindədir. Bütün bu iqtisadiyyatlarda mülkiyyət effekti var, hansı ki, özünü konkret obyekt münasibətlərində göstərir (pula mülkiyyət, maliyyəyə, informasiyaya, qərarlara, idarəetməyə, geoməkana, dünyaya müəyyən vaxtadək). Burada milli iqtisadiyyat bir tam və bütöv kimi itir [3, s.39].

Mülkiyyət adı altında iqtisadi kateqoriya kimi iqtisadi subyektlər arasında iqtisadi nemətlərin ictimai təkrar istehsalı şəraitində onun effektiv funksiya göstərməsi üçün mənimsənilməsi başa düşülür. Bu müəyyənləşdirmədə mülkiyyətin iki vacib cəhəti qeyd edilir.

Birinci cəhət- bu iqtisadi mənimsəmədir. İqtisadi mənimsəmə- iqtisadi nemətlərə şəxsi iqtisadi, maddi neməti kimi sosial-iqtisadi münasibətdir.

İkinci cəhət isə- bu mülkiyyət münasibətlərinin effektividir [5, s.27].

Bundan əlavə biz F.Engelsin terminologiyasını qəbul etsək onda mənimsəməyə daha geniş yanaşmaqla, buna iqtisadi mənada nemətlərin təkrar istehsalı kimi, ancaq şəxsi iqtisadi nemət kimi yanaşmalıyıq. Beləliklə, mülkiyyətin mənimsənilməsi- bu universal mülkiyyət iqtisadi münasibətləridir. Təsadüfi deyildir ki, H. Maksimov sübut edir ki, mülkiyyətin mənimsənilməsi, mülkiyyətin ilkin iqtisadi cəhətidir. Hansı ki, bütün mülkiyyət münasibətlərinin hərəkətini müəyyən edir [6].

Nəticə. Məqalədə insanlığın, bəşəriyyətin yaşamını təmin etməli olan və təmin edən iqtisadiyyatın, iqtisadi sistemin ibtidaidən-ailəyə, yəni bu günümüzdə qədər keçdiyi tarixi təkamül yolu araşdırılmış və bu yolda mülkiyyət və mülkiyyət münasibətlərinin iqtisadi sistemə nə dərəcədə mühüm və həlledici təsir etdiyi göstərilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Agarzayev A.H., Sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi və inkişafının iqtisadi problemləri, İqtisad üzrə elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş Dissertasiya işi, Bakı, 2005.
2. Meybullayev M.X., (2005), İqtisadi təlimlər tarixi, Nurlar nəşriyyatı, Bakı
3. Берберенова Д.Е., (2012), Отношение собственности и их роль в жизни общества, Вестник ОГУ, 13(149).

4. Мамедова Л.Р., Государственная и частная собственность в трансформационной экономике, Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Баку, 2005.
5. Мельников Д.В., (2016), Экономические отношения собственности и модернизация Российских Регионов, Социально-экономические явления и процессы, 11, No.2.
6. Энгельс Ф., (1977), Анти-Дюринг, Москва, Политиздат, 1977.